

PERKŪNUI TRENKUS IŠ(PO) UOLOS PASILIEJA

Dainius RAZAUSKAS

2022–2023 m. „Būde“ jau skelbtuose autoriaus straipsniuose („Stabo akmuo ir akmuo stabas“, „Užtvenkta tėkmė“, „Pavirsti akmeniui“, „Akmeninė širdis“) nagrinėta mitinė priešprieša tarp (gyvybinės) tėkmės ir (mirtino) sąstingio, kurį įkūnija, perteikia ir simbolizuoja akmuo (uola). Juose įvairiais atžvilgiais telkiasi daugiau į velnio sustabdytos, akmeniui (uola) užverstos, užtvenktos tėkmės ir į gyvos būtybės suakmenėjimo, pavirtimo akmeniui įvaizdžius. O paskutiniame 2023-ųjų BŪDE skelbtame straipsnyje „Iš (po) uolos pasilieja versmė“¹ jau pereinama prie įveikto sąstingio ir pasiliejusios tėkmės mitinių įvaizdžių, o tai visų pirma – nuversta uola ir iš (po) jos išstryškusi, pasiliejusi versmė. Dabartinis straipsnis tiesiogiai tęsia pastarąjį – čia pateikiami būdingi mitiniai siužetai ir vaizdiniai, kuriuose tėkmė, srovė (ir ne tik vandens) iš (po) uolos pasilieja trenkus Perkūnui (ir nutrenkus velniui).

Reikšminiai žodžiai: įveiktas sąstingis, paleista lietus tėkmė; uola (akmuo), velnias, Perkūnas; baltų mitologija.

- Lietuvių pasakoje, užrašytoje Mečislovo Davainio-Silvestraičio, velnių užtvenktą vandenį rasti ir paleisti lietus žmogus buvo pamokytas Perkūno:

Jis tą turėjo apreiškimą nuo Perkūno. Žynys buvo, daug žinojo. Buvo jam nuo Perkūno pasakyta, kaip reikia rasti vandenį, kad kokiam mieste nėra. <...> O kada jisai nuejo į tą miestą, kur jam liepė Perkūnas, atrado žmonis besimūcijant [besikankinant] ir besiprociavojant [bevalgstant] del vandens, kad niekur nėra mieste ir par mylią turi vežte vežti. O kada jisai ten pribuvo, pasisakęs, kad jis galįs rast vandenį ir visam miestui bus vandens. Teip jį pasamdė ieškoti, prižadėjo didelius piningus sudėti. O kad jis atejo į vidurį miesto, prakasė duobę žemės vidury ligi juostai – pasidarė šaltinis kiaurasis ir par viršų bėgo į visas puses.²

Beje, kad vandenį paleisti Perkūnas „apreiškimu“ įgalina žynį, taigi – dvasininką, tik darsyk primena mums, jog, pasitelkiant šį išorinio pasaulio įvaizdį už metaforą, iš tikrųjų kalbama apie atitinkamą vidinį, dvasinį virsmą iš sąstingio, iš stabo į tėkmę, liejimąsi, taigi – apie dvasinį išsilaisvinimą, perėjimą iš su(si)kaustymo, nelaisvės ir nelaimės būklės į laisvę ir laimę³. Nes mokėti iš stabo paleisti lietus tėkmę – tai pats dvasinio žinojimo, žynystės branduolys.

Palyginkime Karlo Gustavo Jungo prisi-pažinimą straipsnyje „Psichoterapijos tikslai“: „Mano tikslas – sužadinti tokią psichinę būseną, kurioje pacientas imtų eksperimentuoti su savo

prigimtimi, takumo, permainų ir tapsmo būseną, kurioje niekas nebėra amžiams sustingęs, beviltiškai suakmenėjęs.“⁴ Vaizdžiai tariant, iš sieloje susitvėrusio „akmens“ paleisti tėkmę, iš-tirpdyti mirtiną „trombą“ širdyje, su-stab-džiusį sielos kraujotaką. Prisimenant Empedoklį: „Nes juk mintis yra kraujas, kuris apie širdį srovėna.“⁵

Dabar mums svarbiausia, kad mitologijoje šį virsmą sukelia arba pats atlieka visų pirma Perkūnas (šia prasme Jungo analitinė psichologija išties yra „perkūniška“). Antai sakmėje panašiomis aplinkybėmis pats Perkūnas atveria versmę ir paleidžia lietus vandenį:

Vieną dieną ejęs lauku Perkūnas drauge su vienu ūkininku. Ūkininkui jojo palydovas buvo nepažįstamas. Atėjęs abiem ūkininko laukan, šis skundėsi, kad dėlei giedros javai nebetarpstą. Netoli nuo šio lauko buvęs kalnas, kurio viduryje buvus duobė. Ūkininkui savo gailėstį apie javus pasakius, nuvedė jį Perkūnas ant kalno ir klausė, ką jis duobėje matęs. Ūkininkas atsakęs: „Nieko.“ Bet Perkūnas sakęs: „Aš matau duobėje vandens.“ Tada ūkininkas dar kartą pažiūrėjo, ir tikrai – duobė buvo pilna vandens, kurs, pakilęs iki krašto, pradėjo per jį tekėti ir ūkininko lauką aplieti. Ūkininkui atsikreipus į palydovą, tas buvo pradingęs, bet iš vandens jam šukterėjo balsas: „Tark Perkūnui ačiū.“⁶

Pirma pasakoje Perkūno pamokytas žynys vandenį paleidžia iš duobės (šulinio) žemėje, o dabar sakmėje pats Perkūnas – iš duobės kalne. Čia verta turėti omenyje, kad uolà – tai visų

1 Razauskas 2023c: 17–24.

2 DvPSO: 138, Nr. 33.

3 Dėl žodžių lietus ir laisvė bei laimė vidinės sąsajos žr. Razauskas 2014: 9–11; 2022b: 13–15 su pavyzdžiais ir etimologijos šaltinių nuorodomis..

4 Jung 1933: 66; Jung 1954: 46, § 99.

5 FICH I: 78.

6 BsR I: 437–438; BsRR: 599.

pirma ‘didelis uolienios gabalas, akmens kalnas’ ir kartu ‘kieta, suakmenėjusi žemė’⁷. Nebūtų per didelė paklaida apibendrinus, kad ir šiais atvejais Perkūnas paleido lietus versmes iš uolos.

Turint omenyje jau anksčiau aptartas akmens, uolos sąsajas su velniu, įkūnijančiu sąstingį⁸, pažymėtina, jog vanduo pasilieja ir Perkūnui nutrenkus ant uolos buvusį velnią. Antai sakmėje mergina *ėjo vieną naktį vandens iš savo šulinio, ir tenai nebetoli, per dvidešimt sieksnių nuo to šulinio buvo labai didelis akmuo*. <...> *O vokietukas ant to akmenio atsirado besėdįs, bet galiausiai šviesa tokia kaip pagaiškštis stojos kaip žaibas, tėškė per nosį tam vokietukui, ant to akmenio sėdinčiam. Tokiu balsu, kaip kada prūdas su daug vandens išstrūks-ta iš savo vietos*⁹. Taigi ant uolos nutrenkto velnio garsas prilygo pratrūkusio ir gausiai pasiliejusio vandens garsui.

Kitąsyk atskirai akmens, uolos gali nė nebūti – vanduo išsilieja tiesiog Perkūnui nutrenkus velnią. Štai sakmėje velnias nuo jį persekiojusio Perkūno skubėjo pasislėpti vandenyje: *Vos tik spėjo tas ponaitis į upę įlįsti, tuoj sugriovė, sužaibavo, trenkė perkūnas, net vanduo iš upės išsiliejo ant krantų*¹⁰. O itin paplitusios sakmės „Perkūnas medžioja velnią“ (LPK 3452) variantuose, pasak Norberto Vėliaus, „kai medžiotojas nušauna Perkūno persekiojamą velnią, dažnai lyja lietus“¹¹.

Betgi dar dažniau – iš esmės visada, beveik be išimčių – Perkūno ar jo pagalbininko medžiotojo užmuštas pats *velnias pasilieja* – tiesa, ne vandeniui, o *smala*, bet vis dėlto. Čia reikia turėti omenyje Gastono Bašliaro išsakytą mintį, jog mitinei vaizduotei „visi skysčiai ir visa, kas teka, yra vanduo“; kitaip tariant, „visa, kas teka, vaizduotei yra vanduo; visa, kas teka, yra vandens prigimties“¹². O gal veikia atvirkščiai: pats vanduo mitinei vaizduotei iš tikrųjų yra ne cheminis vanduo, o tiesiog tekančio skysčio metonimija, dažniausiai gamtoje pasitaikantis „skysčių skystis“, kurį, esant reikalui, gali atstoti bet kuris kitas – lydytas sviestas, aliejus, medus ir t. t. Atskiru atveju – ir *smala*. Svarbiausia – kad tekėtų, kad *lietųsi*.

Ypač tai pažymėtina, kai velnias yra *ledokas*¹³. Antai medžiotojas *nutaikęs šovė ton vieton, kur ledoko būta, tik smala pasiliejo*; kitąsyk pats *Dundulis užmušė ledoką ir tą drevę sutriuškino, kur buvo*

*paskavojus ledoko macis [galia], o ledokas net smala pasiliejo*¹⁴. Kadangi velnias čia ledokas (galima pamanyti – ledukas), tai jam, nuo Perkūno karščio sutirpus, tiktų ir vandeniui *pasiliėti*.

Savotiškai dvigubas šiuo atžvilgiu yra atvejis, kai velnias nuo Perkūno slapstosi vandenyje, o tame vandenyje – dargi po dideliu akmeniu, uola. Tačiau svarbiausia dabar, kad Perkūno trenkta uola ir šitaip jo nutrenktas velnias *pasilieja* (juolab išties tuo metu dar ir *lyja*):

*Vieną kartą medžiotojas medžiojo po mišką. O tas miškas buvo pagal upę. Kad užėjo smarkus lietus su perkūnija! Tai jis, po medžiu stovėdamas, žiūri, kad perkūnas į vandenį vis trenkia ir trenkia. O tam vandeny buvo didelis akmuo ir tas akmuo išlidęs iš vandens. Jis žiūri, kad trenkia į tą akmenį. Ir kaip tik nustos trenkti, iš po akmens išlenda kažkoks mažas žmogiukas ir mazgojas atsisėdęs. Jam pasirodė, kad ten velniukas. O kai pradeda griauti, tai jis vėl slepiasi po tuo akmeniu. Medžiotojas galvoja, ką čia padaryt, kaip čia nušaut tą velniuką. Jis išsiėmė iš kišenės sidabrinį pinigą, dantimis sulenkė, įdėjo į šautuvą vietoj šratų. Kai tas žmogiukas iš vandens išlindo, tik būkt šūviu. Tai tik pasipylė kaip degutas į vandenį, ir šito žmogiuko jau nebebuvo matyt.*¹⁵

Iš tikrųjų, kadangi Perkūno persekiojamas velnias labai dažnai slepiasi po (dideliu) akmeniu ir pasirodo iš po akmens, prie akmens ar ant akmens, tai medžiotojo nušautas, ant akmens – tarytum kartu su akmeniu – ir *pasilieja*. Keli būdingi pavyzdžiai:

*Sykį Budavonės girios sargas su muškietą išėjęs in kraštą girios no Vaisbūniškių. Ale, sako, ateina debesys iš kampo vakary. Jis, bežiūrėdamas į tą debesį, pamatė – po Vaisbūniškių lauku iš po akmens išlenda toks mažas vokietuks ir tupi ant akmens. Tas debesys tuoj pakilo, ėmė griaut, žaibuot. Kaip tik sugriauja, tas vokietukas – po akmeniu, kaip nustoja, tas vėl an akmens ir rodo subinę. Tas sargas turėjęs sidabrinę sagutę. Jis ją sudaužė an akmens, užtaisė muškietą, supylė tuos šmotukus sidabro – kaip tas vokietuks subinę ištempė prieš debesį, tai jis jam kaip rėžė, tai, girdi, net smala akmuo apsiliejo!*¹⁶

Vilkaviškio pavieta, Gražiškių parapijoj, Vidgirių girioje buvo sargas. Ale sykį tas sargas, bevaikščio-

7 LKŽ XVII: 487.

8 Ypač Razauskas 2023a: 26–27, 31; 2023d: 10–21.

9 DvPSO: 201–202, Nr. 60.

10 VILD: 55.

11 Vėlius 1987: 60.

12 Bachelard 1993: 205, 227.

13 Razauskas 2022a: 17 ir toliau.

14 Balys 1998: 151, Nr. 25; 190, Nr. 1; plg. Laurinkienė 1996: 160.

15 VILD: 57.

16 BsLPĮ IV: 174, Nr. 58; BsRR: 603–304; BsR I: 442; LM II: 40; Balys 1935: 295–296, Nr. 1; 1998: 148, Nr. 14; LFCh: 177, Nr. 386.

damas po girių, išėjo į Grauzinių kraštą, o iš vakarų pakilo debesys su griausmu. Ale, jam bestovint, susyk iš po akmens iššoko toks vokietuks ir šoka ant akmens. Ale tas sargas mislija: „Kas čia būtų, čia ne kitaip, kaip čia velnias šoka.“ Jis įsidėjo į muškietą sidabrinį pinigą, o pamieravęs kaip davė, tai tik smala ant akmens pasiliejo.¹⁷

Pasakoja, kaip da prie baudžiamųjų senovėjų vienas ūkinykas in laukus pas arklius naktį. O tai buvo graži naktis, šviesu, mėnasia, kad galėjai nors pinigų skaityt. Teko ait pro didelį akmenį. Jis pamatė ant to akmenio, kad šoka toks mažas vyrukas su raudona kepuraitė švilpaujant ir rėkaujant „šmit rut, šmit rut...“ < ...> Tas žmogus mislia: kas čia su juom bus? Jis turėjo rankoj šermukšninę lazda. Jis atsidrąsinęs kaip leido su tą lazda in tą vyruką – tik smala pasiliejo an to akmens.¹⁸

Buvo kitąsyk teip sau medinčius. Jis vieną dieną išėjo medžiot ant zuikių. Diena buvo graži, saulėta, karšta, kad nors ir marškinius padėk. Jam besukinant po krūmus, pradėjo iš vakarų lyg kad griausti. Prasidėjo vėjukas pūstė, debesys juodas, kad baisu pažiūrėti koks, užmauroja. Pradėjo lyt. Žmogus pasistoją po ąžuolu, o nelabai toli iš priešais buvo didelis akmuo. Jam bežiūrint, iš kur ne iš kur ant akmens atsirado vokietuks ir šoka kazoką. Sužaubavo – šmakšt po akmeniu pasilindo ir kiūto. Griaustinis pargriovė – jis vėl ant akmens šoka kazoką. Teip vienąsyk, antrąsyk. Medinčius sumislįjo: tik čia ne geruoju jis teip šokinėja, ar ne velnias tiktai, ir, išsiėmęs iš kišenės sidabrinį pinigą, įsidėjo į muškietą ir, kaip tik velniuks užšoko ant akmens, jis pacieliavojęs [nusitaikęs] jam tiktai dzykt ir iššovė – velniūkštis keberėkšt išvirto ir pasiliejo ing smalą.¹⁹

Vienąsyk žmogus, medžiodamas laukuose, pamatė, kad iš po akmens išlenda vokietukas ir linkčiodamas subinę rodo prieš debesį, kurs baisiai griovė ir žaubavo. Medinčiui tuojaus puolė negera mislis į galvą, kad čion ne žmogysta, ale būtinai pikta dvasia. Jis su savimi turėjęs sidabrinį guziką, su kuriuom muškietą užtaisęs kaip pykštėrs į pačią vokietpalaikio subinę – tik smala teškėdama pasiliejo!²⁰

17 BsLP I: 173–175, Nr. 85, 86; BsRR: 604; BsR I: 443; LM II: 40–41; Balys 1935: 296, Nr. 3; 1998: 148, Nr. 14; LFCh: 177, Nr. 386.

18 BsOPS: 115, Nr. 53; Balys 1998: 185, Nr. 2.

19 BsLP II: 106, Nr. II.9; BsRR: 603; BsR I: 442; LM II: 40; Balys 1998: 151–152, Nr. 29; Balys 1935: 298, Nr. 13; plg. 296, Nr. 2; žr. Jasiūnaitė 2010: 158.

20 BsLP I: 67, Nr. II.24; BsRR: 601; LM II: 38; BsR I: 440; Balys 1998: 147, Nr. 13; santrauka 1935: 297, Nr. 7.

Vėlgi žmogus išėjo miškan medžioti:

Užėjo audra. Tai jis pelkutėje sustoją po egle ir laukia, kol nustos lytus. Netoli jo buvo didelis akmuo. Ant to akmens tupėjo juodas katinas. Kai pradėjo Perkūnas trankyti, tai kai tik trenkia, tai tas katinas lenda po akmeniui. Kai tik po trenkimo, tai tas juodas katinas vėl iššoka ant to akmens. Medžiotojas suprato, kad ten gali būti velnias. Jis buvo girdėjęs, kad su švinu nenušausi. Tai jis sulenkė sidabrinį guziką ir šovė į tą juodą katiną. Kai šovė, tai ir pataikė, iš to katino pasiliejo juoda smala.²¹

Kitąsyk velnias slapstosi vandeny, oloje (urve), medžio drevėje ar dar kur kitur ir iš ten pasirodo, bet pabaiga visuomet ta pati: medžiotojui šovus, velnias dingte dingo, net smala išsiliejo²²; arba medžiotojas kaip davė, tai tik smala pasiliejo²³; kaip rėžė in tą velniuką – tik smala pasiliejo; kada tie vokietukai pasirodė, jis kaip šovė in juos, tai tik smala pasiliejo; Taip iš to vokietuko tik smala pasiliejo²⁴; medžiotojas papoškėjo, tik smala pasiliejo²⁵; Kai tik tas velniapalaikis išlindo iš urvo ir pradėjo tyčiotis, šovė, ir tik smala pasiliejo; Kaip tik jisai šovė, ir pasileido smala²⁶ ir t. t. Iš sakmių formulė net perėjo į keiksmus, virto „formuliniu keiksmu“: Kad jis derva pasileistų!²⁷

Užmuštas velnias pasilieja ar pasileidžia ir kitomis aplinkybėmis, kituose siužetuose: „Pavyzdžiui, degutu velnias pavirsta, kai keleivis į sieną įspraudžia jo pirštus, kai muzikantas vis groja, o velniai turi šokti, kai ima juos šventinti, degutu apsilieja visa užkeikta karalystė ir pan.“²⁸ Arba štai pasakoje žmogus, nusikalęs geležinį kūjį (būdingas Perkūno įnagis), viename užkeiktame dvare naktį šėjo tykojo velnių:

Trečią naktį velnių pribuvo trigubai ir su jais atvyko ir pats Liciparas. Dabar jis ėmė kelti balių ir uliavoti. Besitrunkant velniams, prisiartino ir pats Liciparas prie anos šėpos. Kaip jau duos su kūju – ėmė ir jam vieną ragą numušė; kilo didelis triukš-

21 Balys 1998: 146, Nr. 8; santrauka 1935: 298, Nr. 12.

22 BsLP I: 67, Nr. II.23; BsRR: 600; LM II: 37; Balys 1998: 147, Nr. 12; plg. BsR I: 439; Balys 1935: 297, Nr. 6.

23 BsLP I: 176, Nr. 87; BsRR: 606; BsR I: 445; LM II: 42; Balys 1998: 148, Nr. 16.

24 BsOPS: 19, Nr. 1; 116, Nr. 54; 226, Nr. 152; Balys 2002: 505, Nr. 796; 1998: 149, Nr. 18.

25 Balys 1935: 296, Nr. 4.

26 Balys 1998: 149, Nr. 17; 155, Nr. 46. Dar plg. BsRR: 602, 605; LM II: 39, 41; BsR I: 441, 443–444 ir kt. Trumpai apie šį motyvą lietuvių tautosakoje žr. Vėlius 1987: 45, 74–75; Laurinkienė 1996: 161.

27 Jasiūnaitė 2010: 158.

28 Vėlius 1987: 75.

mas, o berėkiant ir antru kartu prisiartino prie šėpos. Šis kaip jau kirs – nepataikė į antrą ragą, ale tiesiog į snukį. Ėmė smala ir pasiliejo!²⁹

Pažymėtina, jog neretai velnią palieja ne Perkūno pagalbininkas medžiotojas ar koks kitas jam atstovaujantis veikėjas, o pats Perkūnas. Pavyzdžiui, vienoje to paties tipo sakmėje „Perkūnas medžioja velnią“ (LPK 3452) šis nušauna velnią pats, medžiotojo pavidalu, o žmogaus pagalbos paprašo tik drevei užkimšti:

Vienas žmogus rankiojės girioj malkas sausų šakų. Tuom tarpu dangus pradėjęs niauktis ir debesiai, vėjo nešami, padangėmis traukti. Žmogelis, prisirinkęs pundelį malkų, norėjęs jau namon grįžti, ale dirstels į užpakalį, žiūrįs – dailus, švariai apsirėdęs vokietukas pro kelmus slankiojās ir dairąsis, kur būtų jam smagiau pasikavoti. Neužilgo žmogelis mato – ateina su muškieta ant peties rudbarzdis vyras medžiodamas. Vokietuks, pamatęs medinčių, tik šmikšt ir pasislėpęs į išpuvusį viduryje medį, kuriame iš viršaus buvus tik skylutė nuo išpuolusios šakos. Bet velniūkštį medinčius jau buvo užžvelgęs. Jis pasišaukė tą žmogų ir sako: „Visą dieną sekioju paskui šitą bjaurybę ir negaliu jį sustverti. Aš tau duosiu kasžin ką, tik tu užkalnie šitą skylutę su atbulu vagiu!“ Žmogus išpildė, ką medinčius įsakęs buvo, ir tas iš akių išnyko. Po valandėlei žmogus girdįs: tik nutarškė, nutarškė, nudardėjo – trinkt, trinkt! – ir medis į smulkius šipulėlius išlakstė, tik pasiliejo smala.³⁰

Kitoje to paties tipo sakmėje žmogus sutiko Perkūną irgi *apsistraigiusį kulkomis*, ir šis tik pamokė jį, kaip velnią iš po akmens išvilioti, o jau pribaižė pats:

„O kai išgirsi griausmą debesyse, tai tu nueik su šake pas akmenį, kai tik jis išlįs, pavebliuok biskį, aš sugriausiu, kitą kartą kaip iškiš galvą, pavebliuok, aš dar sududensiu labiau. O kai trečią kartą sugriausiu, tai tu tik sprandą palaikyk, tai aš jį užmušiu.“ Žiūri žmogelis, kyla iš vakarų toks juodas debesys, ir nuėjo į girią pas tą akmenį. Sykį suvebleno, velnias iškišo truputį galvą, antrąsyk sududeno, iškišo visą galvą ir veblena. Trečiąkart išlindo pusė ir veblena. O jis tuoj šake prispaudė, kai duos Perkūnas – tik smala pasiliejo.³¹

Kitąsyk apie joki medžiojimā nebėra kalbos, tik Perkūnas savo žaibu šauna ar trenkia į velnią, ir tasai *pasilieja* arba *susileidžia*:

Kraupiškij, Ragainės pav., nekuro ūkininko doi dukrelė ant pievų šieną grėbė, ale, perkūnijai užkilus, jiedoi namon skubinos. Tėtaitis, jų jau didiai laukdamas ir per langą jiedoim priešais žiūrėdams, jiedoi viršutinius kedelius pasikėlusias išvydęs, paskujosės sterblėje pamatė raudoną vyrų. Berods dukrelė tą netėmijo, kačeg ji bestrūnydama savo seselę vos pasekė. Ale žaibai jau nepaliautinai apie jiedoi plakė. Tėvs, tai vislab matydams ir vos prišaukt galėdams, šaukė: „Mergas, paleiskit kedelius, mergas, paleiskit kedelius!..“ Jiedvi, tai nugirdusias, ypačiai paskujoji, akiumojoj tėvo balso paklusus, kedelius paleido. Tame mirksnyje tas raudonjeksis iš kedelio tiesiog į šalia stovintį gluosnį išoko, o perkūnui su žaibais į jį šaunant, jis smala susileido, kuri šalia gluosnio matoma buvo.³²

Sykį vienas ūkinykas pėnyčioj priešpiet, pasijėmęs tarnaitę ir bradinį, nuvėjo in savo šioželką [kūdrą] žuvų pasigautie an pietų. Ale jiem begaudant pakilo juodas debesys ir pradėjo griautie. Jiedu paliovė gaudę, išsiplovė bradinį ir jau ais namon. Ale atsisuka toj tarnaitė in užpakalį – žiūri, kad už jos stovi toks vokietis. Ji persigandus stūmė tą vokietį. In tą sykį sužaibavo ir trenkė in tą vokietį – tik smala pasiliejo.³³

Kad Perkūno nutrenktas velnias *pasilieja*, – tai esminis Perkūno pergalės prieš velnią įvaizdis, kurio esmę būtų galima nusakyti maždaug taip: susijęs su akmeniu ar uola, už akmens ar uolos slapstęsis, gal net pats akmenį, uolą (arba ledą) įkūnijęs velnias, Perkūnui trenkus, ištirpsta ir pavirsta tikiu skysčiu. Sąstingis atitirpsta, stabas pasilieja srove, ledokas atitoksta.

Beje, atmenant, jog suakmenėti reiškia užmigtį³⁴, o *ati-tókti*, *atsi-tokėti* – tai ir ‘atsipeikėti, atsigauti apsvaigusiam, nualpusiam’ (esmiškai ‘nubusti’), ir ‘suminkštėti, atsileisti’, ‘po sausros ar šalčio atidrėkti (apie orą)’, vienos šaknies su (*ati*) *tekėti*, kuris savaime irgi reiškia ne tik ‘atitirpti, atsileisti’, bet ir ‘atsitokėti’ (‘nubusti’)³⁵, – visa tai turint omenyje, dabar paminėtinas Kazio Bradūno posmas, tarsi malda ar giesmė Perkūnui, apimantis esminius nagrinėjamo vaizdinio dėmenis ir atskleidžiantis jų dvasinę prasmę:

*Tu – erdvė, kaitros ištirpyta,
Dundanti dangaus jėga,
Aš – akmuo, pirmą žemės rytą
Pabudintas žaibo staiga.³⁶*

29 BsLP II: 145, Nr. III.31; LTs III: 253, Nr. 106.

30 BsLP I: 66, Nr. II.22; BsRR: 607; BsR I: 446; LM II: 43; Balys 1998: 147, Nr. 11; santrauka 1935: 297, Nr. 5.

31 Balys 1998: 154–155, Nr. 42.

32 BsLP II: 104, Nr. II.6; BsRR: 610; BsR I: 449–450; LM II: 46.

33 BsLP I: 177, Nr. 88; BsRR: 607; BsR I: 446; LM II: 43; dar plg. BsRR: 640; BsR I: 449; LM II: 46.

34 Razauskas 2023c: 51–53.

35 Nuodugnau žr. Razauskas 2022a: 20.

36 Bradūnas 1990: 236.

Aptartasis lietuvių tautosakai itin būdingas motyvas pasitaiko ir už dabartinės Lietuvos ribų: antai vienoje „Perkūnas medžioja velnią“ tipo ukrainiečių sakmėje nušovus velnią lieka tik *пролитая смола* „pasiliejęsi smala“; kitoje: *Де дідько сяде, то як його Михайло лусне, то він зараз смолою і розіллється* „Kur tik velnias prisės, tai Mykolas jį kai trenks, tai jis iškart smala ir pasilieja“³⁷. Vėl kitoje velniūkštis *смолою розливається, як гром його вдарить* „smala pasilieja, kai griausmas jį trenkia“³⁸. Pažymėtina, jog ukr. *про-ливати(ся)*, *про-лити(ся)*, *роз-ливати(ся)*, *роз-лити(ся)* ‘iš(si)lieti, pa(si)lieti’, kaip ir be priešdėlių *лити(ся)* ar *ляти(ся)* ‘lieti(s)’, yra bendrašakniai lie. *pa(si)-lieti*, *iš(si)-lieti*, *lieti(s)* atitikmenys.

Pasak padavimo apie Turbičevo cerkvę Pамaskvy, ją nuo potvynio esą išgelbėjęs arkangelas Mykolas, sudaužęs vandenį užtvenkusį didelį akmenį, kurio pavidalu pagonys garbinę Volosą³⁹. Kadangi arkangelas Mykolas – būdingas Peruno, senojo slavų Perkūno, krikščioniškas imbuvis, o Volosas – senasis slavų Velinas, ar velnias, tai turime tą patį branduolinį vaizdinį: Perkūnas, sudaužęs uolą, kuria velnias buvo užtvenkęs vandenį, ir tuo pat metu patį velnią uolos pavidalu, tuos vandenį paleidžia lietis.

Rusijoje dar XIX a. tikėta, jog versmė iš po akmens ar uolos pasilieja būtent trenkus Perkūnui (arba kitam jo imbuviui pranašui Elijui, *Илья-пророк*), tokia versmė žiemą neužšąlanti ir vadinta stačiai *громовой колодезь* ‘griaustinio’ ar ‘perkūno šulinys’, prie tokių versmių statytos koplytėlės ir pan.⁴⁰ Tokios Perkūno išmuštos versmės dar vadintos *громобойный колодець* ‘perkūnušas šulinys’, *гремачий колодець*, *ключ* ‘griaustinio’ ar ‘griaudžiamasis šulinys, versmė’, *гремучий ручей* ‘griaudžiantis upokšnis’, *гремачев ручей* ‘griaustinio upokšnis’ ir pan., tokių gausu ir tikrinių pavadinimų, mikrotoponimų⁴¹. Tikėta, kad „nuo jo ugninių strėlių smūgio iš akmenių kalnų [= uolų] pasilieja versmės ir sraunūs upeliai, neužšąlantys net ir žiemos speigų metu. Jie vadinti ‘griaudžiamais’ (*гремачими*), šventais, gerbti ir saugoti. Neretai prie jų būdavo statomi kryžiai ir koplytėlės su pranašo Elijo bei Dievo Motinos ikonomis. Kasmiet liepos 20-ąją

[Perkūno dieną], taip pat per sausras čia būdavo laikomos pamaldos. Šių šaltinių vandeniui buvo priskiriamos stebuklingos galios. Įdomu, jog būta pasakojimų ir apie koplytėles, pranašui Elijui (*Илья-пророк*) pastatytas prie versmių, kurias esą išspręęs Pijos Muromiečio (*Илья Муромец*) žirgas (kai kuriose gubernijose gyvavo tikėjimas, jog perkūnijos griausmą sukelia šešiais žirgais dangumi riedantis karžygys Muromietis)⁴². Mat ukrainiečių liaudies požiūriu, *Грім гримить – то Ілля на небесному мосту в огненній колісниці їде* „Griaustinis griaudžia – tai Elijas per dangiškąjį tiltą ugniniuose ratuose važiuoja“⁴³. Beje, liaudies įsitikinimu, net ir pats šventojo vardas *Ілля* esąs kilęs tiesiog nuo veiksmazodžio *ляти* ‘lieti’⁴⁴.

NELIETUVIŠKA ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Bašliaras, Gastonas = Gaston Bachelard
Jungas, Karlas Gustavas = Carl Gustav Jung

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Bachelard 1993 = Gaston Bachelard. *Svajonių džiaugsmas*. Vilnius: Vaga, 1993.
Balys 1935 = Jonas Balys. Perkūnas medžioja velnią: lietuviškos kilmės mitologinis padavimas. *Vairas*, 1935, Nr. 3.
Balys 1998 = Jonas Balys. *Raštai*, I. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
Bradūnas 1990 = Kazys Bradūnas. *Prie vieno stalo*. Vilnius: Vaga, 1990.
BsLP I–II = *Lietuviškos pasakos*, I–II. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 2001–2003.
BsLP I IV = *Lietuviškos pasakos įvairios*, IV. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 1998.
BsOPS = *Ožkabalių pasakos ir sakmės*. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
BsR I = Jonas Basanavičius. *Raštai*, I: *Straipsniai ir studijos*. Sudarė Leonardas Sauka. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
BsRR = Jonas Basanavičius. *Rinktiniai raštai*. Paruošė D. Krištopaitė. Vilnius: Vaga, 1970.
DvPSO = *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Paruošė Bronislava Kerbelytė ir Klimas Viščiū. Vilnius: Vaga, 1973.
FICH I = *Filosofijos istorijos chrestomatija*, I: *Antika*. Sudarytojas Bronius Genzelis. Vilnius: Mintis, 1977.

37 ЧбнМИ I: 19, 43.

38 Афанасьев 1995 I: 135.

39 Золотов 1981: 271.

40 ДальТС I: 397; СД II: 406.

41 Журавлев 2005: 121.

42 Макашина 1982: 86; žr. Афанасьев 1995 I: 317; II: 89.

43 ССКУ: 103.

44 ЧбнМИ III: 224 (šąsaja čia pertarta rusiškai, tarp atitikmenų *Илья* ir *луть*).

- Jasiūnaitė 2010 = Birutė Jasiūnaitė. *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Jung 1933 = Carl Gustav Jung. *Modern Man in Search of a Soul*. New York: A Harvest Book, 1933.
- Jung 1954 = Carl Gustav Jung. *The Practice of Psychotherapy: Essays on the Psychology of the Transference and other Subjects*. New York: Pantheon Books, 1954.
- Laurinkienė 1996 = Nijolė Laurinkienė. *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
- LFCh = *Lietuvių folkloro chrestomatija*. Parengė Bronislava Kerbelytė, Bronė Stundžienė. Vilnius: Regnum fondas, 1996.
- LKŽ XVII = *Lietuvių kalbos žodynas, XVII: tūlė–valgus*. Vyr. redaktorius Vytautas Vitkauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas–Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- LM II = *Lietuvių mitologija, II*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1997.
- LPK = Jonas Balys. Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas. Jonas Balys. *Raštai, III*. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002. Nurodomas motyvo numeris.
- LTs III = *Lietuvių tautosaka, III: Pasakos*. Paruošė L. Sauka, A. Seselskytė. Vilnius: Mintis, 1965.
- Razauskas 2014 = Dainius Razauskas. Lietuviškoji laimės samprata. *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 3.
- Razauskas 2022a = Dainius Razauskas. *Ledokas*: „Ledinė širdis“ dvasinėje tradicijoje. *Būdas*, 2022, Nr. 1.
- Razauskas 2022b = Dainius Razauskas. Laisvės atžvilgiai: *pa(-si)leisti ir at(si)leisti*. *Būdas*, 2022, Nr. 2.
- Razauskas 2023a = Dainius Razauskas. Užtvenkta tėkmė: Mitinio įvaizdžio dvasinė prasmė. *Būdas*, 2023, Nr. 2.
- Razauskas 2023b = Dainius Razauskas. Pavirsti akmeniu. *Būdas*, 2023, Nr. 3.
- Razauskas 2023c = Dainius Razauskas. Iš (po) uolos pasilieja versmė. *Būdas*, 2023, Nr. 6.
- Razauskas 2023d = Dainius Razauskas. Akmuo – velnio ir akmuo – velnias. *Sovijus: Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2023, t. 11, Nr. 1.
- Vėlius 1987 = Norbertas Vėlius. *Chtoniškas lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: Vaga, 1987.
- VILD = *Laumių dovanos: Lietuvių mitologinės sakmės*. Paruošė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1979.
- Афанасьев 1995 I–III = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов, I–III*. Москва: Современный писатель, 1995.
- ДальТС I = Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка, I: а–з*. Москва: Русский язык, 1981 (1863).
- Журавлев 2005 = Анатолий Федорович Журавлев. *Язык и миф: Лингвистический комментарий к труду А.Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу»*. Москва: Индрик, 2005.
- Золотов 1981 = Ю. М. Золотов. Остатки древнего святилища на реке Кимерше. *Балто-славянские исследования 1980*. Москва: Наука, 1981.
- Макашина 1982 = Татьяна Сергеевна Макашина. Ильин день и Илья-пророк в народных представлениях и фольклоре восточных славян. *Обряды и обрядовый фольклор*. Москва: Наука, 1982.
- СД II = *Славянские древности: Этнолингвистический словарь, II*. Под редакцией Н. И. Толстого. Москва: Международные отношения, 1999.
- ССКУ = *Словник символів культури України*. За загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ: Міленіум, 2002.
- ЧбнМИ I ЧбнМИ III
ЧбнМИ I, III = *Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским, I: Верования и суеверия; III: Народный дневник*. Санкт-Петербург, 1872.

THE THUNDER-GOD STRIKES OUT A STREAM FROM (UNDER) THE ROCK

Dainius RAZAUSKAS

In a number of previous articles by the author the mythical images of stagnation, of stopping, damming up of a flow, particularly by a hudge stone (rock) or a pile of stones, also of turning up into stone and petrification, were examined. The latter article, conversely, dealt with the mythical images of the tumbled or smashed down rock and the free flow released. As the dammed up flow symbolized obstruction, so the released flow, or stream, has a very strong and widely known semantics of liberation and freedom, strictly opposite to petrification as an image of constraint. This time, directly continuing the latter article, the Baltic and, partly, Eastern Slavic data are adduced which present the Thunder-god (Lith. Perkūnas) as the agent of the released flow. And, as in previous cases, so in this one too, corresponding mythical images preserved in folklore imply a psychological sense of release and liberation.

Keywords: the stagnation overcome, the rock smashed down, the flow struck out by the Thunder-god; Lith. Perkūnas, velnias; Baltic mythology.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-103008, Vilnius
E.paštas: dainius.razauskas@lnkc.lt